

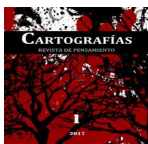
La follia per a Foucault

ANTONI PUIMEDON

Aquest article treballa sobre la conferència “La folie et la société”¹, impartida per Michel Foucault el dia 29 de setembre de 1970 a Kyoto (Japó). En el moment d’escriptura d’aquest text, han passat gairebé 44 anys d’ençà que Foucault la va pronunciar a l’Institut francojaponès de Kyoto.

Al 1970, Foucault està tancant l’etapa anomenada ‘arqueològica’, que va durar una dècada. En aquesta etapa, Foucault vol escapar d’una orientació tradicional que només para atenció als fenòmens positius de la societat, i busca un nou mètode que es focalitzi en els fenòmens negatius, com és el cas de la follia. Com diu ell mateix, “Per a mi, es tractava, doncs, no de saber el que s’afirma i valora en una societat o en un sistema de pensament, sinó d’estudiar allò que és rebutjat i exclòs”. És un mètode que tracta de treure a la llum l’estructura negativa de la societat o de la cultura. La idea latent és que aquestes estructures negatives poden donar-nos una millor perspectiva del que la nostra societat i cultura són, del que realment som. Es tracta que ens puguem re-conèixer en allò que rebutgem i que excloem; que puguem establir un diàleg amb la cara oculta de la societat, amb l’altra cara de la cultura i de nosaltres mateixos.

La follia sempre ha estat exclosa, explica, però l’estatut dels bojos en la societat ha anat transformant-se al llarg de la història. Així, en aquesta conferència (paraula viva), avui transformada també en un article, fa que la màgia del llenguatge escrit ens permeti encara escoltar Foucault més enllà del temps. Foucault ens porta a observar un procés històric, a veure com ha anat canviant aquest estatut del foll, per després verificar què és el que passa actualment en les nostres societats industrials, tot preguntant-se sobre la causa d’aquest canvi. Finalment, vol demostrar que la posició en què es troba el foll no ha canviat substancialment.

L’anàlisi es produeix dirigint la mirada als quatre camps d’activitat humana determinats per ell en l’article:

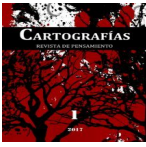
1. Treball i producció: tot allò relacionat amb l’economia.
2. Sexualitat i família: tot allò relacionat amb la reproducció de la societat.
3. Llenguatge i parla: tot allò relacionat amb la paraula.
4. Activitats lúdiques, jocs i festes.

Malgrat que en la societat hi ha sempre individus que escapen a les regles d’aquests camps, no tots són marginals. Mentre que alguns només s’escapen o s’autoexclouen d’algun dels camps (per exemple, eclesiàstics i polítics del primer), la persona que queda exclosa de tots els dominis és el foll. Per bé que se li pot reconèixer, segons els casos, un estatut màgic, lúdic, religiós o patològic.

Pel que fa a l’activitat del treball, el foll es considera un home no apte per al treball en la societat. Aquesta idea també estava reforçada per Freud, que, segons Foucault, veu el neuròtic com aquell que no pot ni treballar ni estimar.

A l’Edat Mitjana, s’admet l’existència dels folls, se’ls permet deambular errants. En el segle XVII, amb l’inici de la societat industrial, deixa de tolerar-se l’existència dels folls i es creen els centres d’internament (comença a França i Anglaterra, on també s’inicia la revolució industrial), però no només s’hi tanca els folls, sinó tots aquells que són improductius i molestos en una societat industrialitzada: aturats, malalts, vells, etc. En definitiva, aquells que no poden treballar.

A finals del segle XVIII, coincidint amb un repunt de l’activitat industrial capitalista, se’ls allibera a tots de l’internament. Això no vol dir que els folls també fossin alliberats: se’ls trasllada simplement als nous hospitals psiquiàtrics i se’ls qualifica de malalts mentals; la resta d’alliberats passen a integrar la nova força de treball. Del s. XVII al s. XIX era la família la que tenia el dret d’excloure el foll i exigir l’internament en un centre. A partir del s. XIX això serà competència del metge, i així el foll perd tot dret com a membre de la família i com a membre de la societat; resta inhabilitat.

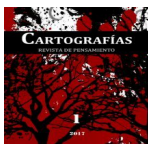
Pel que fa a la sexualitat i al sistema familiar, fins al segle XIX les pràctiques sexuals com la masturbació, l’homosexualitat i la ninfomania no són competència de la psiquiatria. És a partir d’aquest segle que comencen a equiparar-se amb la follia. Les persones que mantenen aquests pràctiques sexuals són vistes com a éssers incapaços d’adaptar-se al model de la família burgesa europea. Darrere d’aquest i d’altres pensaments foucaultians similars, hi ha la idea que segurament l’alienació mental del foll pot ser causada per la societat, que prèviament ha exercit sobre ell una pressió que el condueix des de l’alienació social vers l’alienació mental.

L’equiparació d’aquestes pràctiques sexuals a la malaltia farà que es consolidi també la idea que la primera causa de la follia està en l’anomalia sexual. Qüestió que sembla quedar reforçada, segons Foucault, per la teoria freudiana, que admet que la neurosi podria tenir origen en un trastorn de la libido.

Pel que fa al llenguatge i la paraula i a la seva relació amb la follia, entrem en una paradoxa: mentre que per un cantó es consideren les paraules del foll sense valor, per altra banda se li presta una atenció especial. Moltes vegades, com en el cas dels bufons del Renaixement, es pensa que els folls tenen permís per dir la veritat que els homes ordinaris no poden dir.

La literatura serà un clar exemple d’aquest allunyament i aproximació paradoxal. Fins al s. XIX, literatura i societat es recolzen l’una en l’altra i van de la mà. La literatura d’aquesta època pretén entretenir i cohesionar la moral imperant en la societat. Avui dia, la literatura s’ha alliberat i s’ha convertit en anarquia, segons Foucault. Això ha propiciat una certa afinitat entre literatura i follia. Resulta fàcil d’entendre, atès que ambdues comparteixen alguns trets: no estan **obligades** a dir la veritat, no estan obligades a la sinceritat i, finalment, ambdues ocupen un lloc marginal en la societat (la literatura ocupa un lloc marginal respecte a la ciència o la política).

A través de la història de la literatura es fa manifest com es va ordint aquesta connexió entre follia i literatura. Al s. XVI, les novel·les de cavalleries es tornen contestatàries i

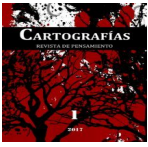
destructives amb la societat. En el s. XVIII i principis del XIX comença a emergir el literat boig: autors com Hölderlin, Blake, més tard Nietzsche, Baudelaire, Artaud, Roussel. Molts d'ells, amb una relació directa en les seves pròpies vides i la follia o la malaltia mental. Nietzsche i Baudelaire afirmen en les seves obres que per establir nous camps en la literatura cal imitar la follia o tornar-se efectivament boig. Finalment, avui dia se cerca la producció literària en un model que és el de la bogeria.

Pel que fa al joc i l'element lúdic, també observem, per exemple en el teatre, com el personatge del foll és capaç de veure allò que els altres no veuen i revela el desenllaç de la trama abans que ningú. És un ésser que revela la veritat, és ell qui vehicula la veritat, malgrat que de vegades ni ell mateix la compregui.

Exemples de la festa en relació amb la follia els tenim en la Festa de la Follia a l'edat mitjana, quan durant el dia de la festa, les persones inverteixen els papers socials i /o els rols sexuals. Desapareixen les prohibicions. Totes les institucions socials, polítiques, lingüístiques i familiars eren capgirades i posades en qüestió. És la CONTRAFESTA en relació a les FESTES tradicionals (Nadal, Pasqua, etc.). Avui dia, s'ha perdut el sentit politicoreligiós de la festa i, en el seu lloc, la gent cerca en l'alcohol i les drogues la transgressió i la contestació social. És, segons Foucault, una manera de crear una FOLLIA ARTIFICIAL que vol generar un estat d'agitació dins la societat.

Cap al final del text, Foucault afirma que ell no és estructuralista, que no se sent adscrit a aquest moviment, sinó que fa ús dels seus instruments i mètodes d'anàlisi. Això és perquè, segons l'estructuralisme, no cal seguir un ordre lògic en l'anàlisi, sinó que des de qualsevol punt des d'on vulguem estudiar el sistema, en aquest cas el social, podem accedir a l'estructura profunda, perquè cada element del sistema és capaç de fer palesa tota l'estructura. I això és el que ell pretén amb el seu text.

Finalment, Foucault torna a fer un repàs de la història de la follia i de les qüestions principals que ha tractat en l'article: la lliure circulació i tolerància dels folls en l'Edat Mitjana, la intolerància a partir del segle XVII, quan neix la societat industrial, i la

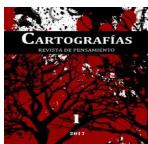
creació d'institucions d'internament a partir d'aquesta època sense cap intenció terapèutica. I l'alliberament posterior de tots els internats llevat dels folls, que passen a ser internats en hospitals psiquiàtrics i són considerats, així, sota la categoria de malalts mentals. Així neix la psiquiatria, per raons socioeconòmiques, que permeten fer-se càrrec ara dels folls en qualitat de malalts mentals i medicalitzar-los.

La figura del foll, per a Foucault, mostra com les nostres societats capitalistes, lluny de fer un avenç científic, tenen un comportament tan primitiu, o encara més, que les societats en altres èpoques històriques pel que fa a la follia, fet que reforça la tesi del potencial traumatitzador de les nostres societats.

Al final del text, Foucault afirma que la psicoanàlisi és l'única aproximació del nostre temps a la follia que no ha degradat el foll, i, atès el seu total desconeixement, es pregunta sobre el tractament de la follia en les societats socialistes. Foucault pertany a les files marxistes en aquesta època i defensa que l'alienació mental pot molt bé originar-se en l'alienació social per causa de la pressió normativa a què és sotmès l'individu dins la societat.

L'etapa arqueològica de Foucault cerca rescatar del silenci allò exclòs per la raó mitjançant el mètode de l'arxiu. L'autor entra en la contradicció nietzschiana del mandat de pensar sense conceptualitzar, sense advertir que l'arqueologia no és més que una lògica, una altra manera d'atrapar i tornar a tancar la bogeria en el seu propi confinament: la follia mai pot parlar el mateix llenguatge que la filosofia, si és que pogués avenir-se a parlar un llenguatge comú que no sigui el propi dels folls. En qualsevol cas, sí que és cert que Foucault, com la psicoanàlisi, fan un moviment d'obertura vers la follia i assenyalen la nostra pròpia follia, la que tots portem a l'esquena com una motxilla que pesa però que no sabem exactament què duu a l'interior.

Quan Foucault dicta aquesta conferència, han passat deu anys d'ençà que va escriure i publicar la seva tesi doctoral *Histoire de la follie*. La transició de la psicologia vers la

filosofia és el que li permet la seva creació. Al mateix temps que va perdent la fe en els coneixements *psi*, va creixent el seu qüestionament del concepte de veritat dins la nostra cultura occidental. En realitat, la conferència serveix d'introducció a l'estudi de les qüestions que més li interessin i que es relacionen, més o menys tangencialment, amb la folia, tractades en multitud de textos del filòsof.

Així per exemple, les tres primeres pàgines del capítol “El gran encierro” de la seva *Historia de la locura*, on s'ocupa de les *Meditacions metafísiques* de Descartes, al voltant de les quals s'obrirà la polèmica amb Derrida en l'article “Cogito e historia de la locura”, vertadera mostra de discussió entre mestre i deixeble.

També es molt interessant, encara que més dens, el text “Locura, la ausencia de obra”. Explica com en diferents èpoques històriques, les societats i les cultures estan més o menys obertes a dialogar o a visibilitzar la desraó i la folia. Més enllà d'això, sempre resta com a possibilitat el diàleg amb aquest ALTRE que tots duem a l'esquena.

També és d'interès el text “Locura, literatura y sociedad”, perquè amplia l'anàlisi de la relació entre folia i literatura que s'albira ja en la conferència base d'aquest text. Aquí Foucault fa una anàlisi aprofundida d'aquesta relació, que, finalment, al·ludeix a qüestions tractades en l'article “Qué es un autor”.

Notes

1. La conferència traduïda al castellà està inserida en el llibre de Foucault, *Entre filosofía y literatura, Obras esenciales*, volum I, Barcelona, Paidós, 1992, traducció de Miguel Morey. En aquesta edició, la conferència correspon al capítol 21, traduïda com a “La locura y la sociedad”.